15. MORFOLOJİK YOLLA YAPILAN EKONOMİ TERİMLERİ(Azerbaycan ve İngiliz dilleri örneğinde) - Jale HÜSEYNZADE

ABSTRACT[52]

The publication touches morphological process of social and economic terms which are used in the community while connecting with transition to market economy. The article gives analysis the types of economic terms which are formed by morphological ways.

Terim yapmada en çok baş vurulan yollardan biri de morfolojik usülle yeni terimlerin üretilmesidir. Genellikle, morfolojik usül ve bileşik terimlerin türetilmesi terim yapmada iki ana süreçtir. Söz konusu iki sürecin her birisi bu ve ya diğer dillerin kelime üretimi prensibine uygundur. Dilin kelime dağarcığını zenginleştirerek onun terminoloji sisteminin, terimlerin sayısının artmasında da bu iki süreç büyük rol oynuyor. Her iki halde kelime türetme bir yandan leksik, diğer yandan da gramatikal süreç olarak değerlendiriliyor.[6,s.164] Yukarıda belirttiğimiz bu süreç dilin kelime hazinesinde gerçekleşiyor ve kelime dağarcığı yeni leksik anlamlarla zenginleşmeye devam ediyor. Diğer anlamıyla, söz konusu süreç sonuç itibarile dilin kelime hazinesinin değişmesine, yenilenmesine, oluşmasına neden oluyor. Bunun için de dilbilgisinde kelime üretimine özel yer ayrılmıştır. Kelime üretimi sürecinin ana yollarından biri olan morfolojik yolla yeni kelimelerin yapımı da araştırmaya değer konulardandır. Kelime yapmadakı bu yöntem eklerin de bir dil faktörü gibi öğrenilmesini ileri sürüyor. Araştırmacılar bu nedenle kelime yapma sürecini daha geniş anlamda kabullenerek ilk olarak eklerin bu süreçteki katkısını öğrenmeyi üstün tutuyorlar. Tüm bunları göz önünde bulundurarak Y.Seyidov söz yapmanın eklerin morfolojik özelliğini inkar etmediğini belirtiyor. Bu bakımdan kelime yapımın sözkonusu şekli morfolojik usüldür.[6.s.47]

---

52 Economical terms of forming by means of mofphological ways, Huseinzadeh Jhale, Baku/AZERBAIJAN.

Genellikle, terim yapmada morfolojik yol daha verimlidir. Bu da bilimin gelişimi ile ilgili yaranan kavramların yeni terimlerle ifadesi zaruretinden, alınma terim yerine dilin kendi kurallarına dayanarak yeni kelimeler yaratma meylinden ileri geliyor. Günümüz Azerbaycan yazı dilinde morfolojik yolla terimlerin yapılması için büyük imkanlar var. Böyle ki, yapım ekleri Azerbaycan dilindeki kelime köklerine eklendiğinde onların yalnız şeklini değil, onun anlamını da değiştiriyor. Yani anlama yeni anlam katarak yepyeni bir terim üretiliyor. Terminolojide, terim yapmada bu oldukça verimli usüldür.[7.s.164]

Semantikal usülden farklı olarak, morfoloji usülle terim yaratma zamanı şekil ve mana bakımından yeni kelimeler meydana çıkmaktadır. Bu dile ait ve bazı yabancı yapım eklerin aracılığı ile gerçekleşiyor.

İngilizceye baktığımızda Azerbaycan dili morfolojik usülle terim yaratmada oldukça zengin ve rengarenk imkanlara malik. Bu özellikler ekonomi terimlerinin morfoloji usülle oluşturulmasında da kendisini göstermektedir. Azerbaycan dili bitişimli kuruluşa sahip olduğundan bu dilde kelime yapma sürecinde yapım ekleri daha sık kullanılır. M.Gasımov`un sayımına gore Azerbaycan dilinde elliye yakın ek terim yapmada kullanılmaktadır.[5.s.22] Demek ki, Azerbaycan dilinde morfolojik usülün terim yapmada bu kadar çok kullanılmasının nedeni dilin yapım ekleri ile zengin olmasıdır. Örneğin, professor M.Huseynzade Azerbaycan dilinde yalnız fiilden isim yapan eklerin 22 olduğunu bidirmiştir.[3.s.35-40]

Ingilizce`de önek, soneklere nispette daha çoktur. Örneğin, günümüz İngilizcesinde yaklaşık 80 önek olduğu bilinmektedir. Tabii ki, bu öneklerin kesin sayısı değil. Tüm bunlardan başka İngilizcede söz yapmada aktif olan 121 kök mevcuttur.

Kelime yapma ve terim yapma vasıtalarını kullanarak morfolojik yolla Azerbaycan dilinde ve İngilizcede ekonomi terimlerin üretilmesini karşılaştıralım. O zaman her iki dilde de terimlerin dilin kendi olanakları esasında yaratılmasına üstünlük verildiğini göre biliriz. Örneğin, günümüz Azerbaycan dili ve İngilizcede morfolojik yolla terimlerin yaranmasında çok kullanılan eklerin ekonomi terimlerinin yapımındakı rolünü inceleyelim.

1**.-ma,-me eki.**

Dilbilim fihristlerinde –ma,-me ekinin terim yapmadakı rolü ile ilgili bunlar söylenilmektedir: “ Bu ek terimlerin yapımında en verimli eklerden sayılmaktadır. Onun aracılığı ile şimdiye kadar terminolojide ayrı ayrı süreç, kavram ve anlayışları bildiren yüzlerle terim yapılmıştı.[7.s.79] –ma,-me eki ekonomi terimlerinin yapımında da en verimli eklerden biridir. Ingilizcede –ma,-me`nin karşılığı gibi bir kaç ek kullanılmaktadır. Örneğin,

-ment: impoverishment-yoxsullaşma (fakirleşme), payment-ödəmə(ödeme), enrichment-zənginləşmə(zenginleşme),

-tion: appropriation-mənimsəmə (menimseme), deducation-ayırma (çıkarım), computation –hesablaşma (hesaplaşma)

-ing: underloading-natamam yükləmə(yarım yükleme), clearing cliring-nəğdsiz hesablama(kliring usulü), sorting out-çeşidləmə(çeşitleme)

Belirttiğimiz eklerden en verimlisi –tion`dur. Bu ekin etimolojisi ile ilgili anafikir onun eski Fransız ve ya Latin diline ait olmasıdır. Eski Fransızca`da –cion şeklinde olmuştur. Günümüz Fransızcasında değişmiş, -tion şeklini almıştır. Latincedei –tio ekinin aynısıdır. Latin dilinde cinsi belirtmek için-tionis varyantı da mevcut olmuştur.[9]

Azericede –ma,-me ekinin aracılığı ile yaranan türemiş terimlerin İngilizcedeki karşılığı da yapım eklerinin yardımı ile yapılmaktadır.

Azericedeki –ma,-me eki direkt fiil köküne ekleniyor. Fakat bazen fiil köküne değil de, fiil gövdesine ekleniyor. Yani ek kabul etmiş fiile getiriliyor. Demek ki, bu zaman gövdeye ek getirmekle yeni kelime, terim yaranıyor. Böyle türemiş kelimelerin kökü çeşitli sözcük türlerine ait olabilir. Bu zaman –ma,-me ekini kabul ettikte onlar nominativlik kazanıyorlar. Isime (ada) dönüşerek çeşitli süreçleri ifade eden ekonomi terimi gibi anlam taşıyorlar. Örneğin, hesab-la-ma (hesaplama), taraz-la-ma(dengeleme)

2. **-lıq,-lik,-luq,-lük eki**. Ingilizce **–ness,-y,-sure,-ture ekleri**

Bu ek diğer Türk dillerinde olduğu gibi Azerice`nin de dilin tüm safhalarında en verimli eklerden biridir. Dilimizde ister anlam özelliklerine, isterse de çok kelime türetmesine göre en verimli ek sayılan –lıq,-lik,-luq,-lük eklerine diğer Trük dillerinde de rastlayabiliriz. Tek fark azacık sesbilimsel değişikliğe uğramasıdır. [8.s.158] Bu ek günümüz Azericesinde terimlerin morfolojik yolla yaranmasında aktif rol oynamaktadır. Dilbilimsel kaynaklarda –lıq,-lik,-luq,-lük ekinin çeşitli anlamlarda isim yapabilmesi defalarca hatırlamıştı. S.Sadıgova bu konuda böyle fikir yürütmektedir: “ Kendi semantikal özellikleri bakımından geniş kelime yapma dairesine sahip bu ekler çeşitli sözcük türlerine getirilerek yeni terimler oluşturuyorlar. Bu ekler ilerideki mana gruplarına ait terimler yapıyor:

Çeşitli eşyalara ait özellik ve belirti beldiren sıfatlara ekelnerek bu özellik ve belirtiyi kendisinde yansıtan terimler yapılıyor.

Sayı ve zamirlere eklenerek soyut anlamlı terimler yapılıyor.

Bazan sıfat ve isimlerin sonuna getirilen bu ekler soyut kavramları ifade eden terimler türetiyor[7.s.78]

Azerbaycan terminoloji sisteminde –lıq, -lik, -luq, -lük ekinin böyle kelime yapma özelliği ekonomi terimlerinin morfolojik yolla yaranmasında da gözlemleniyor.Örneğin, asılılıq (bağımlılık), qanunvericilik (yasama) ucuzluq (ucuzluk), pulsuzluq (parasızlık), yoxsulluq (yoksulluk), intensivlik (yeğinlik) ve b.

Örneklere baktığımızda görebiliriz ki, Azerbaycan dilinde –lıq,-lik,-luq,-lük eki Türk kökenli kelimelerin yanısıra Avrupa ve Arap-Farsi kökenli kelimelere de getirilerek ekonomi terimleri yaratabilir. Sözkonusu ekler bunun yanısıra hem basit, hem de türemiş kelimelerden ekonomi terimi oluşturulmasında da aynı derece aktiftir. Bu ekin yardımı ile yapılan üretim, bilim, teknoloji, ziraat, sanayi dahil ekonomiye ait terimlerin İngilizce karşılıkları da daha çok ekler aracılığı ile yaranan kelimelerdir.

Örneğin, “unemployment” terimi Azerice`deki “işsizlik” kavramının karşılığıdır. Bu kelimedeki –ment İngilizce`de fiilden isim yapan sonektir. Kelime harfen çevirisi “işsizleme” kelimesine daha uygundur. Fakat Azericede bu şekil kullanılmamaktadır. Yeri gelmişken, Azericedeki -ma,-me ekli ekonomi terimlerinin büyük bir kısmının güncel konuşma dilinin aktif üyesi olduğunu da hatırlatmak gerek. Bu kelimelerin, belirli ve hiç de az olmayan kısmı şüphesiz dilden hazır şekilde terminoloji sisteme taşınmıştır.

Ingilizcedeki –dom soneki Azericedeki –lıq, -lik, -luq, -lük ekinin fonksiyonlarını taşıyor. Örneğin, kingdom-krallık, fredom-azadlıq(bağımsızlık)

Aynı özelliğe –al eki de sahip: annual-illik(yıllık), annual balance-illik balans (yıllık bilanço). Bu kelimenin kökü-ann`dir. Bu ekin anlamı yıl demektir. Ann sözcüğü yapım kökler sırasına dahil. Annual kelimesini içerik bakımından böyle ayırmak olur: ann-u-al

İngilizcedeki ekonomi terimlerinin bazılarının harfen çevirisi dilimizdeki karşılığı ile aynı olmuyor. Bu zaman -lık eki devreye giriyor ve Azerbaycan dilindeki terime ekleniyor. Örneğin, "handicraft" İngilizcede bileşik bir kelime ve sentaktikal yolla yapılan bir ekonomi terimidir. Azericede "elle yapılan" anlamını veriyor. Bu terimin karşılığı olan asıl kelime ise "kustarlıq" terimidir. "High prices" da İngilizce`de iki kısımdan oluşan bileşik terim ve kelime grubu şeklinde bir sözcüktür. High –yüksek, price-değer, fiyat anlamındadır. "s" çoğul ekini göz önünde bulundursak, terminolojik kelime grubunun harfen çevirisi "Yüksek fiyatlar" diye anlaşılıyor. Asıl karşılık ise "Bahalıq" (pahalılık) dır.

Günümüz İngilizcesinde –able, -eble soneki sıfat yapımı için kullanılıyor. Bu ekin Azericedeki karşılığı –lı,-li,-lu,-lü ekidir. Fakat sözlüklerin birinde preferable tariff "üstünlük tarifi" gibi çevrilmişti.[1.s.128] Fikrimizce burada kavramın ekonomik anlamının daha açık verilmesine çalışmıştı. Kelime grubunu "Üstün tarif" gibi de vermek olur. Aynı fikirleri preferably duty-"üstünlük gümrüğü" terminoloji birleşiminin birinci tarafına da ait edebiliriz.

3. **-çı, -çi, -çu, -çü eki.** İngilizcede **–or, -er, -ist ekleri.**

Kelime kökü	**Türemiş terim**
Economy-iqtisad(ekonomi)	Economist-iqtisadçı-ekonomist
Pot-dibçək(çömlek)	Potter-dulusçu-çömlekçi
Speculate-alver(kurgula)	Speculator-alverçi(borsacı)
Share-pay(hisse)	Share holder-payçı(hissedar)
Strike –tətil(grev)	Striker-grevci

Günümüz İngilizcesinde belli sanat, iş ve b. çalışanları ifade etmek için kullanılan kelimeler ve terimleri yapmak için -er,-or,bazan da –eer (auctioneer-auksionçu-mezatçı)ekleri kullanılır. Bu eklerin Azericedeki karşılığı -çı, -çi, -çu, -çü ekleridir. Aynı anlamlı eklerden olan –ant Azerbaycanca daha çok Farsi kökenli kelimelerde kullanılan ve bazan kelime yapımında kullanılan –dar ekine uygun oluyor.

Ingilizce`den Azerice`ye çeviri zamanı bazan bir alınma ekin bir diğeri ile takas edilmesi gözlemlenebilir. Örneğin, "Acceptor", "accept+or" şeklinde bir ekonomi terimidir. Onun karşılığı gibi "akseptçi" sözcüğü verebiliriz. Fakat, sözlükte bu ekin karşılığı gibi "akseptant" kelimesi yazılmıştır. –ant İngilizcede sıfat yapan ektir ve daha çok –lı, -li, -lu, -lü ekinin karşılığı olabilir. Demek ki, sözlükte terim "akseptli" anlamında verilmişti. Tabii ki, burada asıl alınma "akseptor" terimini de kullanabiliriz.

-ant eki azacık da olsa -çı, -çi, -çu, -çü eklerinin kelimeye eklediği anlam fonksiyonunu taşıyor: Tenant-kirəçi / kirayəçi (kiracı)

-er,-or eki İngilizcede belirli işi yapmak için kullanılan eşya adını bildiren terimler yapıyor. Bu makamda Azerice`de -çı eki kullanılıyor.Örneğin, calculator-kalkulyator(küçük hesap makinesi). Göründüğü gibi terim olduğu gibi kabul edilmiş ve hatta yapı bakımından da değişmemiştir. Aslında İngilizce`de, terimin harfi harfine anlamı "hesaplayan, tahmin eden" şeklindedir. Fakat bu şekil dilde yaygın değildir. Özel anlamda eşyayı kesinleştirmek için kullanılan terim sentaktikal yolla, yani kelime grubu şeklinde yapılıyor: hesaplayıcı maşın(hesaplama makinesi). Bu terim "calculator" teriminin karşılığı gibi Azerice`de kullanılmamaktadır.

4. **–ım, -im,- um, - üm eki**: artım, yığım (toplama), tutum (hacim), ve b.

Ingilizce`de kelime ve terim yapmada Azerbaycan dilindeki –ım, -im,- um, -üm ekinin karşılığı gibi önekler kullanılmaktadır. Böyle öneklerden biri de "over"dir. Over kelimeye eklendiğinde "daha çok" anlamının ayrı ayrı çalarlarını yansıtıyor. Örneğin, "overpopulation" terimi İngiliz ekonomi terminolojisinde "nüfus artımı" anlamında kullanılıyor. Terim iki ana kısımdan oluşmaktadır: over+population. Terim bir başka terimle birleşerek terim birleşimi yaratıyor: absolute overpopulation- mutlak nüfus artımı. Tabii ki, "over" öneki "population" kelimesi ile birleşerek "nüfus artıklığı", "nüfus çokluğu" manalarını da veriyor. Bu öneki Azerbaycan dilindeki belirli yapım ekinin karşılığı kabul etmek doğru değil. Eklendiği kelimeye yeni anlam çalarları katabilen bu ekle yapılan türemiş terimler Azericede kelime grubu şeklinde çevriliyor: overtime hour-i ş zamanından artık iş saati(mesayi saati), overtime payment-iş zamanından artık maaş (mesayi parası),overtime work-iş zamanından artık iş(fazla mesayi)

5. **-ış, -iş, -uş, -üş eki** : buraxılış(bırakma), uduş (kazanç)
6. **-qı, -qi, -qu, -qü eki:** alqı(alış), satqı (satış), bölgü(bölgü), itgi (kayıp)
7. **-ıcı, -ici, -ucu, -ücü eki** : alıcı, satıcı, bölüşdürücü, paylayıcı

Ingilizcedeki gövdeleri göz önünde bulundurursak bu dilde 200`den fazla ekin mevcut olduğunu görebiliriz. Biz onların ekonomi terimlerinin türenmesinde en yaygın olanlarını ve onların Azerice`deki karşılıklarının özelliklerini inceledik.

KAYNAKÇA

İngilizce-Azerbaycanca ekonomi terimleri sözlüğü. Bakü.2001.s.128
Kasımov M. Azerbaycan dili terminolojisinin esasları.Bakü.1973
Hüseynzade M. Müasir Azerbaycan dili. Morfoloji. Bakü 1973
Müasir Azerbaycan dili. I cilt. Bakü 1978
Современный русский язык. II ч.М.1989
Seyidov Y.Azerbaycan dilinin grameri.Morfoloji.Bakü.2002.
Sadıgova S. Azerbaycan dili terminolojisinin teorik problemleri. Bakü.2003
Caferov.S. Müasir Azerbaycan dili.Bakü.1982
http://www/yourdictionary.com/tion-suffix